

ԵԱՏՄ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՄՐՑՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՈՒԺԸ: ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՈՒՐ*

ԱՐՓԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԴՏՀ Գյումրու մասնաճյուղի ընդհանուր տնտեսագիտության և
բնագիտական առարկաների ամբիոնի դասախոս, հայցորդ,
թ. Գյումրի, Հայաստանի Հանրապետություն
arpinesargsyan1994@gmail.com

Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել և վերլուծել ԵԱՏՄ անդամ երկրների միջազգային ու փոխադարձ առևտրի ցուցանիշները, դրանց դինամիկան, ինչպես նաև ստացված արդյունքների վերլուծությամբ կատարել հետևություններ՝ դիտարկված երկրների՝ միջազգային առևտրին մասնակցության բնույթի, որակական բնութագրիչների վերաբերյալ:

Հետազոտության խնդիրն է՝ ներկայացնել երկրի տնտեսության մրցունակության մակարդակի ապահովման ու բարելավման հարցում կարևոր նշանակություն ունեցող, համաշխարհային առևտրին մասնակցությունը բնութագրող ցուցանիշների համակարգը, վերլուծել դիտարկված ցուցանիշները, վերլուծությունների արդյունքում կատարել եպրահանգումներ՝ դիտարկված երկրների միջազգային և փոխադարձ առևտրի քանակական ու որակական բնութագրիչների վերաբերյալ:

Հետազոտության իրականացման ընթացքում կիրառվել են ֆունկցիոնալ կախվածության, մաթեմատիկական, վիճակագրական մեթոդներ:

Իրականացված վերլուծությունների արդյունքում հանգել ենք այն եպրակացության, որ ազգային տնտեսության մրցունակության ապահովման հենասյուներից է երկրի ներքին շուկայում մրցակցային միջավայրի բարելավումը, միջազգային առևտրին մասնակցության ինտենսիվացումը:

Միջազգային և փոխադարձ առևտրի ուսումնասիրության նպատակով դիտարկվել են առևտրի աշխարհագրական կառուցվածքը, արտահանման և ներմուծման կենտրոնացվածությունը, դիվերսիֆիկացիան բնութագրող ցուցանիշները:

Կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքները կիրառելի են դիտարկված երկրների՝ համաշխարհային առևտրին մասնակցության, միմյանց հետ առևտրատնտեսական հարաբերությունների բնութագրման, ինչպես նաև դրանց մրցունակության բարելավման ուղիների առաջադրման համար:

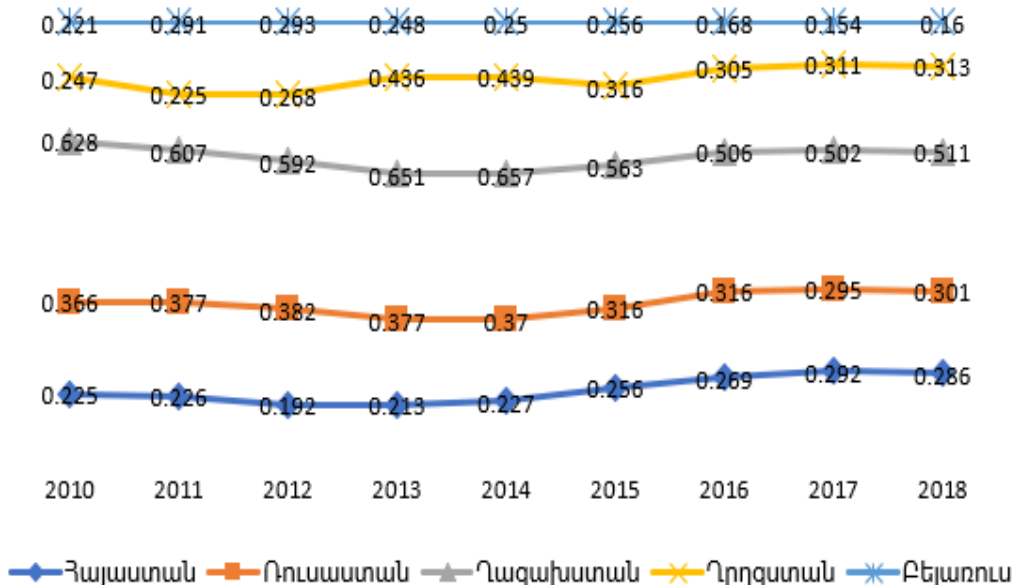
Հիմնաբառեր՝ մրցունակություն, առևտուր, դինամիկա, կենտրոնացվածություն, դիվերսիֆիկացիա, ինդեքս, ինտեգրացիա, ցուցանիշ, ներուժ, քվոտա:

Երկրի ներքին շուկայի բացության ցուցանիշները մի կողմից հանդիսանում են մրցակցության ազատության չափորոշիչներ, մյուս կողմից՝ վկայում են մրցակցելու արտադրական, տեխնոլոգիական ու ֆինանսական ներուժի առկայության մասին⁴²⁹։ Այս խմբում ներառված են հետևյալ ցուցանիշները.

* Հոդվածը ներկայացվել է 21.09.2019թ., գրախոսվել՝ 05.11.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 12.12.2019թ.:

⁴²⁹ Sargsyan Arpine (2018) Assessment of Global Competitiveness: Methodology And Its Implication For EU and EEU, proceedings of the 27th International Scientific Conference on Economic and Social Development, ISSN 1849-3327 / print ISSN 1849-6628, ISSN 1849-7535

➤ Արտահանման (ներմուծման) աշխարհագրական կենտրոնացման ինդեքս – բնութագրում է առանձին ապրանքների համաշխարհային առևտրի վիճակն այնպիսի ցուցանիշներով, ինչպիսիք են՝ արտահանողների (ներմուծողների) քանակը, հիմնական արտահանողի (ներմուծողի) տեսակարար կշիռը: Հաշվարկն իրականացվում է մի քանի եղանակներով, որոնց շարքում առավել կիրառելի են կենտրոնացման ինդեքսները (CR), Հերֆինդալ-Հիրշմանի ինդեքսը, արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսը և արտաքին առևտրային բազայի ցուցանիշը:

Գծապատկեր 1: ԵԱՏՄ երկրների արտահանման կենտրոնացվածության ինդեքսը, 2010-2018թթ.⁴³⁰:

ԵԱՏՄ անդամ երկրների արտահանման կենտրոնացվածության ինդեքսի՝ 2010-2018թթ. արժեքները փաստում են, որ անդամ երկրների շուկաներում մրցակցությունը տարբեր մակարդակներում է:

Արտահանման կենտրոնացվածության առավելագույն մակարդակը նկատվել է Ղազախստանում, որտեղ այս ցուցանիշի բարձր մակարդակը պայմանավորված է արտահանման ուղղվածությունն ունեցող առանձին ճյուղերի առկայությամբ՝ ի դեմս քիչ թվով խոշոր արտահանողների:

Արտահանման կենտրոնացվածության նվազագույն մակարդակն ունեցել է Ղրղզստանը, սակայն երկրի՝ ինտեգրացիոն խմբավորմանն անդամակցությունից հետո ինդեքսի արժեքը շարունակական աճի միտում է ցուցաբերել՝ պայմանավորված ինտեգրման արդյունքում առևտրի կառուցվածքի ու պայմանների փոփոխությամբ: Այնուամենայնիվ, հարկ է նշել, որ այդ երկրում մրցակցային միջավայրը բավականին բարձր մակարդակում է:

Արտահանման կենտրոնացվածության ինդեքսը Հայաստանում ու Բելառուսում ունի բավարար արժեքներ:

Միաժամանակ, մրցակցության բնույթը այս երկրներում միմյանցից էապես տարբերվում է: Այսպես, Հայաստանի համար բնութագրական է գյուղատնտեսության ոլորտում փոքրածավալ արտադրությունը, սննդարդյունաբերության,

⁴³⁰ Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ՄԱԿ-ի Առևտրի և զարգացման համաժողովի տվյալների բազայի հիման վրա: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>.

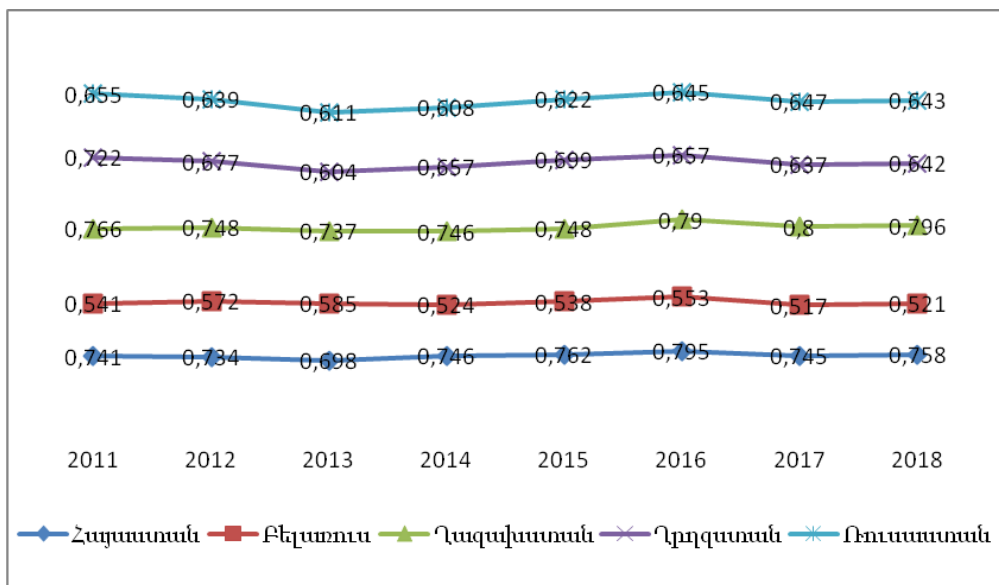
հանքահումքային, թանկարժեք ու կիսաթանկարժեք քարերի, մետաղների արտահանման ոլորտում համեմատաբար խոշոր արտադրողների առկայությունը:

Բելառուսում միջազգային առևտրի, արտահանման ոլորտում մրցակցության ցածր մակարդակը պայմանավորված է առաջին հերթին խորհրդային արտադրական հզորությունների պահպանմամբ, տնտեսության կենտրոնացված կառավարման առկայությամբ (արտաքին շուկաներում մասնակցությունն ապահովվում է բացահայտ և թաքնված հովանավորչական, երկրի կողմից իրականացվող դեմպինգային քաղաքականության իրականացմամբ):

Ռուսաստանում արտահանման կենտրոնացվածության աստիճանը բնորոշվում է մրցակցության բավարար մակարդակի առկայությամբ: Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ այս երկրի արտահանման ինչպես աշխարհագրական, այնպես էլ առևտրային կառուցվածքներն աչքի են ընկնում կենտրոնացման տարբեր առանձնահատկություններով՝ պայմանավորված երկրի քաղաքատնտեսական հարաբերությունների բնույթով:

Այսպիսով, արտահանման կենտրոնացվածության ինդեքսի վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ ԵԱՏՄ երկրների ցուցանիշները համապատասխանում են միջազգային ստանդարտներին, ուստի կարելի է պնդել, որ այս երկրներում մրցակցության մակարդակը ևս բավարար է:

Համանման կերպով դիտարկվել ու վերլուծվել են նաև ԵԱՏՄ անդամ երկրների **ներմուծման կենտրոնացվածության ինդեքսի** արժեքները, որոնք բերված են ստորև՝ զծապատկեր 2-ում:

Գծապատկեր 2: ԵԱՏՄ երկրների ներմուծման կենտրոնացվածության ինդեքսը, 2010-2018թթ.⁴³¹:

Դիտարկված ցուցանիշները վկայում են ԵԱՏՄ երկրների ներմուծման կենտրոնացվածության բավականին ցածր մակարդակի առկայության մասին, ինչն իր հերթին ներմուծման դիվերսիֆիկացիայի ցուցիչ է: Հետևաբար Եվրասիական միության շրջանակներում ապրանքաշրջանառությունն իրականացվում է բավականին կոշտ մրցակցության պայմաններում, իսկ սանկցիաների կիրառումն այս պարագայում

⁴³¹ Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ՄԱԿ-ի Առևտրի և զարգացման համաժողովի տվյալների բազայի հիման վրա: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>.

ներմուծման փոխարինման գործընթացի արագացման, ինտեգրացիոն խմբավորման ներսում ապրանքահոսքերի ծավալների աճի խթան է դառնում:

➤ Արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքս-ցույց է տալիս արտահանվող ապրանքների ու ծառայությունների ապրանքային դիրքերի քանակական փոփոխությունները՝ համաշխարհային առևտրի աշխարհագրական կառուցվածքի համեմատ:

Դիվերսիֆիկացիայի ոչ բարձր մակարդակը ցույց է տալիս արտադրական ոլորտի բարձր մրցակցային ներուժը, ինչպես նաև ինտեգրացիոն գործընթացների ազդեցության տեսանկյունից խմբավորման շրջանակներում ընդլայնում է մրցակցային առավելությունները, մեծացնում է մասնակից երկրների տնտեսությունների փոխարինելիության, միմյանց փոխլրացնելու հնարավորությունները, չեզոքացնում է տարածաշրջանում տեղի ունեցող բացասական իրադարձությունների ազդեցությունը՝ նպաստելով առևտրային ուղղվածություն ունեցող ինտեգրացիայի դրական ազդեցությունների մեծացմանը:

Ինդեքսը հաշվարկվում է որպես տվյալ երկրի արտահանման կառուցվածքում առանձին ապրանքի տեսակարար կշռի և նույն ապրանքի՝ համաշխարհային արտահանման կառուցվածքում տեսակարար կշռի տարբերության բացարձակ մեծություն՝ հետևյալ բանաձևով՝

$$S_j = \frac{\sum_{i=1}^n (h_{ij} - h_i)}{2}$$

Որտեղ՝

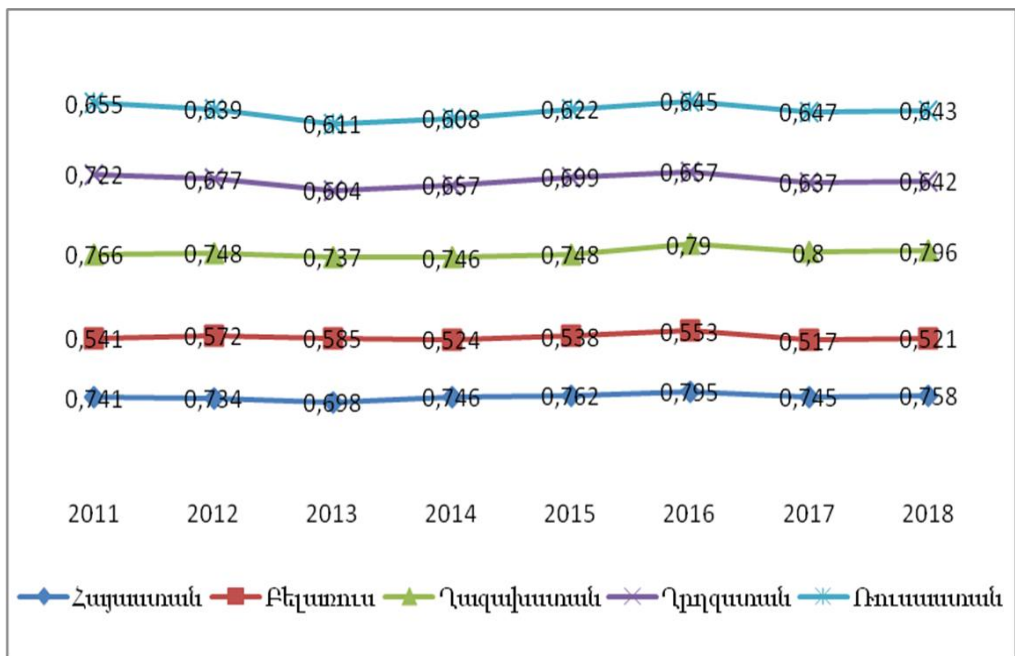
S_j - j-րդ երկրի արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսն է;

h_{ij} - i րդ ապրանքի տեսակարար կշռն է j-րդ երկրի արտահանման կառուցվածքում;

h_i - i րդ ապրանքի տեսակարար կշռն է համաշխարհային արտահանման կառուցվածքում:

Արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ցուցանիշները ևս ուսումնասիրվել ու վերլուծվել են 2011-2018թթ.-ի համար: Ստացված արդյունքները, որոնք ներկայացված են ստորև՝ գծապատկեր 3-ում, վկայում են այն մասին, որ ինտեգրացիոն միավորման գրեթե բոլոր անդամ-պետությունների կողմից արտահանվող ապրանքները բազմազան են, ուստի միավորումն ունի արտահանման խթանման ու բազմազանեցման, ԵԱՏՄ շրջանակներում առևտրաշրջանառության ծավալների ավելացման ներուժ:

Ընդհանուր առմամբ, գծապատկեր 3-ում ներկայացված ցուցանիշների համաձայն՝ ԵԱՏՄ անդամ բոլոր երկրները հետ են մնում զարգացած երկրների ցուցանիշներից, որոնց համար արտահանման դիվերսիֆիկացման ինդեքսի արժեքները տատանվում են (0,2;0,4) միջակայքում: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ ԵԱՏՄ երկրների ցուցանիշները գերազանցում են զարգացող երկրների ցուցանիշներին (0,8;0,9):

Գծապատկեր 3: ԵԱՏՄ երկրների արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսը, 2010-2018թթ.⁴³²:

Աղյուսակ 1: ԵԱՏՄ երկրների համար բնութագրական են հետևյալ առանձնահատկությունները՝ ըստ արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսի:

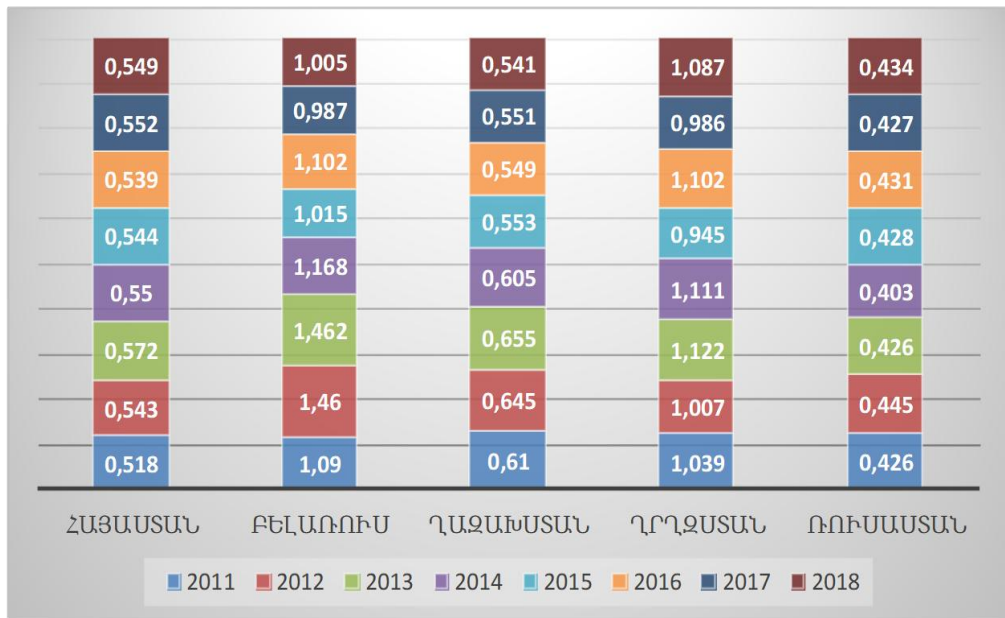
Հայաստան	Ցուցանիշները մոտ են զարգացող երկրների միջին ցուցանիշներին, դրսևորել են աճի միտում:
Ղազախստան	Ցուցանիշները ցուցաբերել են նվազման միտում՝ արդյունաբերականացման քաղաքականության իրականացման շնորհիվ, որը նպատակաուղղված է երկրի մրցակցային առավելությունների ավելացմանը:
Ղրղզստան և Ռուսաստան	Այս երկրներին միավորում է միջին ցուցանիշների առկայությունը, սակայն դրանց զարգացման ուղղությունները եսապես տարբերվում են: Ռուսաստանի ներուժն անհամեմատ ավելի մեծ է, քանի որ արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսը չի արտացոլում այս երկրների արտահանման կառուցվածքի որակական կողմը:
Բելառուս	Արտահանման դիվերսիֆիկացիայի ինդեքսի արժեքները մոտ են զարգացած երկրների ցուցանիշներին:

- *Արտաքին առևտրի քվոտայի* ցուցանիշն արտացոլում է երկրի ներքին շուկայի բացության, ինչպես նաև մրցակցության ազատության աստիճանը⁴³³: Այս ցուցանիշը կիրառելի է համաշխարհային առևտրում ներգրավվածության գնահատման համար: Այնուամենայնիվ, ցուցանիշը տարածաշրջանային ինտեգրացիոն խմբավորման գնահատման համար լայն կիրառություն չի կարող ունենալ:

⁴³² Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ՄԱԿ-ի Առևտրի և զարգացման համաժողովի տվյալների բազայի հիման վրա: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

⁴³³ Шапратова Ю.Е. Классификация стран мира по степени открытости экономики // Современные научные исследования и инновации. 2013. № 12, <http://web.snauka.ru/issues/2013/12/30452>

$$I_{ftq} = \frac{EX + IM}{GDP}$$

Գծապատկեր 4: ԵԱՏՄ երկրների արտահանման բնութային ցուցանիշը⁴³⁴:

ԵԱՏՄ անդամ երկրների համար 2011-2018թթ.-ին դիտարկված արտահանման բնութային ցուցանիշների դինամիկայի վերլուծության արդյունքները փաստում են, որ այս երկրների համար բնութագրական է զարգացման ոչ միատարրությունը՝ պայմանավորված դրանց տնտեսությունների կառուցվածքային տարբերություններով:

Ղրղզստանի տնտեսությունը արտաքին շուկաների համար բաց է, այնինչ Բելառուսին ոչ, քանի որ այս երկրի ներքին շուկան ենթարկվում է պետական կարգավորման: Բացության բարձր աստիճանով աչքի են ընկնում Հայաստանի ու Ղազախստանի տնտեսությունները, իսկ Ռուսաստանի տնտեսությանը բնորոշ է բացության ցածր մակարդակը՝ պայմանավորված արդյունաբերական ներուժով, արտաքին հարաբերությունների բնույթով:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով իրականացված վերլուծությունների արդյունքները՝ կարելի է նշել, որ ԵԱՏՄ անդամ երկրների տնտեսությունների բացության աստիճանները տարբեր են՝ բացության բացարձակ մակարդակից (*Ղրղզստան*) մինչև պետական կարգավորում (*Բելառուս*):

Ընդհանուր առմամբ, ԵԱՏՄ անդամ երկրների մրցակցային միջավայրի ուսումնասիրությունն ու վերլուծությունը թույլ են տալիս կատարելու մի շարք եզրակացություններ.

- ✚ Ինչպես արտահանման, այնպես էլ ներմուծման կենտրոնացվածության ցուցանիշները բավարար մակարդակում են, ինչը խոսում է այս երկրների ներքին շուկաներում մրցակցության բավարար մակարդակի մասին: Դիտարկված երկրներում արտահանման գործառնությունների միակ

⁴³⁴ Հաշվարկվել է հեղինակի կողմից՝ ազգային վիճակագրական ծառայությունների տվյալների բազաների հիման վրա:

սահմանափակումը ռեսուրսային ներուժի ու մրցակցային միջավայրի վիճակն է, իսկ ներմուծման դեպքում մրցակցության մակարդակն ավելի բարձր է:

- ✚ Դիտարկված բոլոր երկրներում արտահանման ապրանքային դիվերսիֆիկացիայի մակարդակը զգալիորեն հետ է մնում ներմուծման դիվերսիֆիկացիայի մակարդակից: Նման միտումը վկայում է հայրենական արտադրողների ցածր մրցունակության մասին: Այնուամենայնիվ, արտահանման ապրանքային բազմազանությունը երկրների մեծ մասում պահպանվում է:
- ✚ Ռուսաստանի, Ղազախստանի ու Բելառուսի պարագայում առկա է նաև մրցակցային բավարար ներուժ:
- ✚ Ներքին շուկաների բացության աստիճանը բավականին բարձր է և, ընդհանուր առմամբ, համապատասխանում է զարգացած երկրների ցուցանիշներին (բացառությամբ Բելառուսի):
- ✚ Վերջինը նույնպես բավարար հիմք է՝ ԵԱՏՄ երկրների մրցակցային ներուժի զարգացման համար:

COMPETITIVENESS POTENTIAL OF EAEU COUNTRIES. MUTUAL AND INTERNATIONAL TRADE

ARPINE SARGSYAN

*Lecturer, Department of General Economics and Natural Sciences, PhD student,
Armenian State University of Economics Gyumri branch
Gyumri, Republic of Armenia*

The purpose of the article is to examine and analyze the international and mutual trade indices of the EAEU member states, the dynamics of the latter, as well as to draw conclusions from the analysis of the results on the nature, quantitative and qualitative characteristics of the countries involved in international trade.

The research question is to present a system of indicators that are important for ensuring and improving the level of competitiveness of the country's economy, when participating in mutual and international trade.

The study used many methods, such as functional dependence, mathematical and statistical.

It is concluded that one of the cornerstones of improving economic competitiveness of a country is the qualitative and quantitative improvement of international trade participation. For the purpose of studying international and mutual trade, the indicators of trade concentration and diversification were considered.

The results of the research are applicable for observing countries' participation in international trade, characterizing trade-economic relations with each other, and suggesting ways to improve their competitiveness.

Keywords: *competitiveness, diversification, index, integration, indicator, potential, quota*

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ СТРАН ЕАЭС. ВЗАИМНАЯ И МЕЖДУНАРОДНАЯ ТОРГОВЛЯ

АРПИНЕ САРГСЯН

*Преподаватель кафедры общей экономики и естественных наук, соискатель,
Гюмрийский филиал Армянского государственного экономического университета,
г.Гюмри, Республика Армения*

Целью данной статьи является изучение и анализ международных и взаимных торговых показателей стран-членов ЕАЭС, динамики последних, а также произведение на основании результатов анализа выводов относительно характера, количественных и качественных характеристик стран, вовлеченных в международную торговлю.

Задачей исследования является представление системы показателей, которые важны для обеспечения и повышения уровня конкурентоспособности национальной экономики при участии во взаимной и международной торговле.

В ходе исследования были использованы многие методы, такие как функциональная зависимость, математический и статистический методы.

В исследовании сделан вывод о том, что одним из краеугольных камней повышения экономической конкурентоспособности страны является качественное и количественное улучшение участия в международной торговле. В целях изучения международной и взаимной торговли следует учитывать показатели концентрации и диверсификации торговли.

Результаты исследования применимы к наблюдению за участием стран в международной торговле, характеризуют торгово-экономические отношения друг с другом и предлагают пути повышения их конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, диверсификация, индекс, интеграция, индикатор, потенциал, квота.